

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра державно-правових дисциплін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету
Віталій СЕРЬОГІН

«31» *Сергій* 2023 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти:	другий (магістерський)
галузь знань:	08 Право
спеціальність:	081 Право
освітньо-професійна програма	Право
вид дисципліни:	обов'язкова
факультет:	юридичний

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного факультету

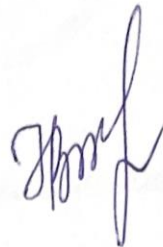
«31» серпня 2023 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Григоренко Євген Іванович, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін

Програму схвалено на засіданні кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Протокол від « 31 » серпня 2023 року № 10

Завідувач кафедри
державно-правових дисциплін

Наталія ГРИШИНА

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право

Гарант освітньо-професійної програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти «Право»
доктор юридичних наук, професор

Віталій СЕРЬОГІН

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол від «31 » серпня 2023 року № 1

Голова науково-методичної комісії

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Тлумачення права» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів, на підставі стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17.08.2020 №1053.

Спеціальність 081 Право

Призначена для використання при провадженні освітнього процесу за денною (з елементами дистанційного навчання, зокрема викладання лекцій дистанційно) та заочною (з елементами дистанційного навчання) формами.

Лекції проводяться на основі платформи сервісу Zoom та Google Meet, контроль самостійної роботи студентів здійснюється на платформі Google Classroom.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є підготовка здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти до розуміння тлумачення правових актів.

1.2. Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є формування у здобувачів освітнього ступеня магістра відповідних програмних компетентностей, зокрема здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 1); здатність проводити дослідження на відповідному рівні (ЗК 2); здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 3); здатність працювати в міжнародному контексті (ЗК9); здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, в ситуаціях правової невизначеності (СК 1); здатність аналізувати та оцінювати вплив правової системи Європейського Союзу на правову систему України (СК 2); здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України (СК 4); здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та в процесі застосування інститутів публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції (СК 5); здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію (СК 6); здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності (СК 9); здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також особливостей практики їх застосування (СК 10); здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією (СК 13); здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією (СК 14).

1.3. Кількість кредитів: 5

1.4. Загальна кількість годин: 150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й	2-й
Семестр	
3-й	3-й
Лекції	
22 год.	6 год.

Практичні, семінарські заняття	
22 год.	4 год.
Самостійна робота	
106 год.	140 год.
Індивідуальне завдання	
-	-

1.6. Заплановані результати навчання

Відповідно до освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти «Право» студенти повинні досягти таких **програмних результатів навчання**: оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання (ПРН 1); співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей з правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами (ПРН 2); проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження (ПРН 3); вільно спілкуватися правничою іноземною мовою (однією з офіційних мов Ради Європи) усно і письмово (ПРН 5); обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи (ПРН 6); дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обґрунтовувати варіанти їх розв'язання (ПРН 7); оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності (ПРН 8); генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг (ПРН 9); аналізувати взаємодію міжнародного права та міжнародно-правових систем з правовою системою України на основі усвідомлення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування права (ПРН 10); використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції (ПРН 11); проводити порівняльно-правовий аналіз окремих інститутів права різних правових систем, враховуючи взаємозв'язок правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу (ПРН 12); аналізувати та оцінювати практику застосування окремих правових інститутів (ПРН 13); обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування (ПРН 14); мати практичні навички розв'язання проблем, пов'язаних з реалізацією процесуальних функцій суб'єктів правозастосування (ПРН 15); брати продуктивну участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини (ПРН 16); інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності (ПРН 17); визначати актуальну професійно-практичну чи професійно-наукову проблему, планувати і виконувати дослідження щодо її вирішення (ПРН 18).

2. Тематичний план навчальної дисципліни «Тлумачення права»

Тема 1. Загальні положення про тлумачення правових актів.

Мета тлумачення правових актів. Наука і мистецтво тлумачення правових актів. Позитивістське і природне право розуміння. Судова практика як джерело права. Алгоритм право тлумачення як послідовність розумових операцій.

Тема 2. Текстуальне опрацювання положень правових актів

Послідовність застосування способів розкриття змісту термінів і слів, що живаються в правових актах. Пошук соціальних явищ, що відповідають формулюванням нормативно-правових актів. Урахування порядку слів у реченнях при тлумаченні нормативно-правових актів. Правові норми і індивідуальні правові приписи, їх структурні елементи і інші частини змісту правових норм, закріплені вправних актах прямо.

Тема 3. Логічне тлумачення положень правових актів

Фактична підстава логічного тлумачення правових актів. Конкретизація змісту юридичного тексту через його логічне тлумачення. Логічне тлумачення як врахування контексту. Виправлення помилок у положеннях правових актів шляхом їх логічного тлумачення. Логічне тлумачення як перенесення змісту нормативного положення у систему суспільних відносин (урахування соціального контексту)

Тема 4. Субординація правових актів

Правотворчість. Поняття і види правотворчості, співвідношення з правотворенням. Безпосередня правотворчість народу. Правотворчість державних органів. Правотворчість посадових осіб. Правотворчість органів місцевого самоврядування. Принципи правотворчості. Поняття законодавчої техніки і її зміст. Стадії законотворчого процесу. Експертиза проектів нормативних актів.

Тема 5. Розмежування наявності та відсутності правового врегулювання певних відносин у нормативному положенні, пункті, статті, главі, розділі, книзі нормативно-правового акта

Постановка питання про наявність/відсутність правового врегулювання. Значення розмежування наявності/відсутності правового врегулювання. Відсутність обмеження обсягу права взагалі чи за певними критеріями як спосіб правового регулювання суспільних відносин. Вирішення питання про врегулювання чи відсутність врегулювання суспільних відносин правовою нормою, яка закріплена логічно, виявляється при тлумаченні за допомогою висновку *a contrario*.

Тема 6. Загальні та спеціальні правові норми

Тлумачення правила «*lex specialas derogate generali*» і розуміння системного тлумачення актів законодавства і правових норм в науці і судовій практиці. Окремі аспекти проблеми загальної і спеціальної правової норми. Поняття «*lex*» у правелі «*lex specialas derogate generali*». Конструювання єдиної загальної правової норми на підставі двох чи декількох законодавчих положень з метою вирішення колізій між нормативними положеннями за допомогою правила «*lex specialas derogate generali*».

Тема 7. Вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають

Розуміння проблеми колізій між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають, серед фахівців. Колізії між сумісними правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають. Відмежування колізій між загальними і спеціальними нормами від колізій між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають. Колізії між несумісними правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають.

Тема 8. Системні колізії, обтяжені хронологічним компонентом

Колізії між правовими нормами, які текстуально закріплені в прийнятих різного часу актах законодавства, мають одну й ту ж сферу дії і частково відмінні гіпотези, вирішуються за допомогою висновків від протилежного. Колізії між несумісними правовими нормами, текстуально закріпленими в актах, прийнятих різного часу, якщо сфери їх дії частково співпадають. Колізії між несумісними текстуально закріпленим встановленими різного часу правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають, якщо їх несумісність обумовлена наявністю в формулюванні однієї із таких норм слів «лише», «тільки», «виключно», «не інакше як».

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Загальні положення про тлумачення правових актів	16	2	2			12	20	2	2	-	-	16
Тема 2. Текстуальне опрацювання положень правових актів	16	2	2			12	20	2	2	-	-	16
Тема 3. Логічне тлумачення положень правових актів		2	2			12	18	2	-	-	-	16
Тема 4. Субординація правових актів	16	2	2			12	16	-	-	-	-	16
Тема 5. Розмежування наявності та відсутності правового врегулювання певних відносин у нормативному положенні, пункті, статті, главі, розділі, книзі нормативно-правового акта	18	2	2			14	16	-	-	-	-	16
Тема 6. Загальні та спеціальні правові норми	22	4	4			14	16	-	-	-	-	16
Тема 7. Вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають	22	4	4			14	16	-	-	-	-	16
Тема 8. Системні колізії, обтяжені хронологічним компонентом	24	4	4			16	28	-	-	-	-	28
Усього годин	150	22	22			106	150	-	-	-	-	140

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кі-сть годин Дфн/Зфн
1	Загальні положення про тлумачення правових актів	2/2
2	Текстуальне опрацювання положень правових актів	2/2
3	Логічне тлумачення положень правових актів	2
4	Субординація правових актів	2
5	Розмежування наявності та відсутності правового врегулювання певних відносин у нормативному положенні, пункті, статті, главі, розділі, книзі нормативно-правового акта	2
6	Загальні та спеціальні правові норми	4
7	Вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають	4
8	Системні колізії, обтяжені хронологічним компонентом	4
	Разом	22/4

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кі-ть годин
1	Загальні положення про тлумачення правових актів	12/16
2	Текстуальне опрацювання положень правових актів	12/16
3	Логічне тлумачення положень правових актів	12/16
4	Субординація правових актів	12/16
5	Розмежування наявності та відсутності правового врегулювання певних відносин у нормативному положенні, пункті, статті, главі, розділі, книзі нормативно-правового акта	14/16
6	Загальні та спеціальні правові норми	14/16
7	Вирішення колізій між правовими нормами, сфери дії яких частково співпадають	14/16
8	Системні колізії, обтяжені хронологічним компонентом	16/28
	Разом	106/140

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання з дисципліни «Тлумачення права» не передбачені навчальною програмою.

7. Методи навчання

Навчання проводиться із застосуванням методик максимальної активізації студентів під час занять шляхом організації виконання творчих завдань, підготовки презентацій, рефератів, доповідей і повідомлень.

Стимулюється самонавчання студентів та групові завдання з метою набуття навичок роботи у команді та самостійного пошуку вирішення проблеми.

8. Методи контролю

Контрольні заходи є необхідним елементом зворотного зв'язку у процесі навчання. Вони визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

У Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна запроваджена така система контролю рівня знань студентів:

7.1. Рівні контролю

За рівнем контролю розрізняють:

1. **Самоконтроль** – він призначений для самооцінки студентами якості засвоєння навчального матеріалу з дисципліни «Актуальні проблеми порівняльного правознавства» (відповідного розділу, теми тощо).

2. **Кафедральний контроль** – проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного та семестрового контролю.

3. **Факультетський та ректорський контроль** – є різними рівнями зовнішнього контролю, призначеного для перевірки якості навчального процесу, порівняння ефективності навчання студентів. Такий контроль проводиться вибірково (в окремих навчальних групах).

7.2. Види контролю

У навчальному процесі з дисципліни «Актуальні проблеми порівняльного правознавства» використовуються такі види контролю: вхідний, поточний, модульний, підсумковий та відстрочений.

Вхідний контроль може проводитися перед вивченням нового курсу з метою визначення науково-педагогічним працівником рівня підготовки студентів до опанування дисципліни. Як правило, він проводиться на першому занятті з навчальної дисципліни.

Поточний контроль проводиться науково-педагогічним працівником на всіх видах аудиторних занять. Основним завданням поточного контролю є перевірка рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між науково-педагогічним працівником та студентами у процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як науково-педагогічним працівником (для коригування методів і засобів навчання), так і студентами (для планування самостійної роботи).

Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового експрес-контролю на семінарських заняттях та лекціях, у формі колоквиуму (особливий форми поточного контролю), виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях.

Результати поточного контролю (поточна успішність) є основною інформацією для визначення модульної оцінки, при проведенні заліку і враховуються науково-педагогічним працівником при визначенні підсумкової екзаменаційної оцінки з дисципліни.

Поточна оцінка є сумою балів, отриманих студентом за виконання всіх видів робіт, передбачених робочою програмою. Перелік робіт (завдань), які студент зобов'язаний виконати впродовж семестру з дисципліни «Актуальні проблеми порівняльного правознавства», критерії їх оцінювання та розподіл балів, відведених для їх оцінювання, доводяться до відома студентів на початку семестру. Завдання контрольної роботи та індивідуального завдання зберігаються на кафедрі протягом року.

У числі поточних форм робіт, які передбачені робочою програмою «Актуальні проблеми порівняльного правознавства», наступні:

- відповіді на семінарському занятті (від 1 до 5 балів) (таким чином, студенти впродовж семестру шляхом активної роботи на семінарських заняттях можуть набрати до 25 балів);

- відповіді за дистанційною формою за допомогою сервісу Google Classroom на теми для самостійного вивчення або не з них не передбачені семінарські (практичні) заняття (теми 2, 5, 7, 10, 11) з максимальною оцінкою 3 бали за кожну тему – до 15 балів;
- виконання на належному рівні індивідуального завдання та успішний його захист – до 20 балів.

Семестровий підсумковий контроль є обов'язковою формою контролю навчальних досягнень студента і проводиться у вигляді семестрового екзамену в обсязі визначеного робочою програмою дисципліни навчального матеріалу.

Сумарна оцінка за вивчення дисципліни розраховується як сума модульних оцінок та балів, отриманих за результатами підсумкового семестрового контролю. Загальна сума балів модульних і підсумкового семестрового контролю складає 100. Відповідно, з урахуванням того, що робоча навчальна програма дисципліни «Актуальні проблеми порівняльного правознавства» передбачає як лекції, так і семінари, сума балів, які студент може набрати протягом семестру, дорівнює 60, а сума балів підсумкового семестрового контролю – 40.

Семестровий екзамен – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр, що проводиться в якості контрольного заходу під час екзаменаційної сесії. Перед екзаменом обов'язково проводиться консультація. Як правило, екзамен приймається лектором, який викладав курс. Семестровий екзамен проводиться в письмовій формі. За своєю формою екзаменаційна робота є комбінованим завданням. Кожне з них складається з 20 «закритих» тестових питань (по 1 балу за правильну відповідь) та двох «відкритих» питань (по 10 балів за відповідь). Норма часу на проведення екзамену в письмовій формі складає до 3 годин на академічну групу. Відмова студента виконувати екзаменаційне завдання атестується як незадовільна відповідь.

Студент має бути ознайомлений із результатами своєї екзаменаційної письмової роботи не пізніше, ніж через 5 робочих днів після її написання. Студент має право ознайомитися з перевіреною роботою і одержати пояснення щодо отриманої оцінки. В разі незгоди з оцінкою студент має право в день оголошення оцінки подати завідувачу кафедри письмову апеляцію, зазначивши в ній конкретні причини незгоди з оцінкою. Завідувач кафедри разом з екзаменатором, залучаючи, за необхідності, інших фахівців, протягом трьох днів розглядає апеляцію і в усній формі сповіщає студента про результати розгляду.

Оцінка семестрового контролю (екзамену) виставляється відповідним науково-педагогічним працівником за національною та європейською шкалами у відомість та в індивідуальний навчальний план студента.

У разі отримання студентом незадовільної оцінки, перескладання екзамену з дисципліни допускається не більше двох разів. При першому перескладанні – у письмовій формі науково-педагогічному працівнику, який читав лекції курсу, при другому – в усній чи комбінованій формі комісії, створеній деканом. Оцінка такої комісії є остаточною. Білет сесійного екзамену з дисципліни «Актуальні проблеми порівняльного правознавства» має тестову форму та складається з 20 так званих «закритих» тестів та двох питань, які потребують аналітичної письмової відповіді у контексті наведеного нижче переліку екзаменаційних питань з курсу. Правильна відповідь на кожне запитання тесту оцінюється в 1 бал, відповідь на письмове запитання – до 10 балів. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент впродовж екзамену, складає 40 (сорок) балів.

8. Схема нарахування балів

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен/залік – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях $\sum 40 = 40$:

Формула обчислення

$$\sum 40 = \frac{\sum 1}{\sum 2} \times 8 \text{ (вісім)}$$

Примітка:

$\sum 40$ – сума максимальної кількості балів

$\sum 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на семінарських заняттях.

$\sum 2$ – кількість семінарських занять протягом семестру.

8 – коефіцієнт

Індивідуальне завдання – 10 балів

Контрольна робота – 10 балів.

Поточний контроль						Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом	Екзамен /залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	TN				
$\sum 40$						10	60	40	100

T1, T2 ... TN – теми.

За результативну наукову роботу (написання наукової роботи, тез доповідей, участь у науково-практичних конференціях, участь у роботі гуртка тощо) за профілем цієї дисципліни, за рішенням кафедри відповідно до критеріїв, встановлених програмою навчальної дисципліни, студент може отримати до 10 додаткових (заохочувальних) балів, але в межах максимальної загальної суми балів – 100.

Відповідь на семінарському занятті – **1-5 балів**.

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях в п'ятибальній шкалі оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;
- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;
- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом практичного заняття;
- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;
- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- студент на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;
- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;

- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, при чому відповіді нечіткі;
- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;
- студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;
- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;
- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Критерії оцінювання контрольних та екзаменаційних/залікових робіт.

Контрольні та екзаменаційні (залікові) роботи виконуються у письмовій формі. Контрольна робота складається з 10 тестових завдань, екзаменаційна/залікова робота – із 40 тестових завдань. Кожне тестове завдання має п'ять варіантів відповідей, тільки одне яких є правильним; за кожну правильну відповідь нараховується один бал.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	За чотирирівневою шкалою оцінювання	За дворівневою шкалою оцінювання
90-100	відмінно	зараховано
70-89	добре	зараховано
50-69	задовільно	зараховано
1-49	незадовільно	незараховано

10. Рекомендована література

Основна література

1. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посіб з курсу тлумачення правових актів, що проходять підвищення кваліфікації, і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальні підготовку / В.Г. Ротань, І.Л. Самсін, А.Г. Ярема та ін.. Х.: Право, 2013. 752 с.
2. Практичний курс тлумачення правових актів : навч. посіб для суддів і канд.. на посади суддів / І.Л. Самсін, В.Г. Ротань, А.Г. Ярема; за ред.. І.Л. Самсіна. Х. : Право, 2014. 488 с.

Допоміжна література

1. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання. *Тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції* (Харків 30 вересня -1 жовтня 2015 року) / за ред. проф. В.В. Комарова, І.Д. Шутака. Харків: Нац. юридичний ун-т ім. Я. Мудрого. 178 с.
2. Кучинська О. П. Кримінально-процесуальні документи: досудове та судове провадження: навчально-практичний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2010. 406 с.

3. Процесуальна документація: навч. посібник / П. М. Павлик, Ж. В. Удовенко, Т. М. Кілічава, Л. М. Райх. 3-тє вид., переробл. та доповн. станом на 1 серп. 2010 р. К. : Центр учб. л-ри, 2010. 560 с.
4. Процесуальні документи у цивільних справах : теорія, методика, практика : науково-практичний посібник / ред. С. Я. Фурса. К. : Правова єдність, 2011. 895 с.
5. Процесуальні та договірні документи у практиці роботи / С. О. Теньков, О. В. Богатиренко, О. С. Головатенко [та ін.]. К. : Професіонал, 2012. 512 с.
6. Юридична техніка : навч. посіб. / Шутак Ілля Дмитрович, Онищук Ігор Ігорович; Івано-Франків. ун-т права ім. короля Данила Галицького, Лаб. академ. дослідж. прав. регулювання та юрид. техніки. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2013. 495 с.
7. Юридична техніка й технології : навч.-метод. посіб. / Манько Денис Григорович ; Міжнар. гуманіт. ун-т, каф. теорії та історії держави і права. Херсон : Олді-плюс, 2013. – 202 с
8. Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: [тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року)] / за ред. проф. В. В. Комарова та І. Д. Шутака. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. 178 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Балюк І. А. Господарське процесуальне право [Електронний ресурс] : Навч. посіб. К. : КНЕУ, 2008. 224 с. Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/6143/93/>
2. Беяневич О. А. Процесуальні аспекти укладання мирової угоди в господарському суді // Вісник господарського судочинства. 2007. № 2. С. 133-139.
3. Биля І. О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки : автореф. дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Х., 2004. 20 с.
4. Биля-Сабадаш І. О. Мовностилістичні правила вираження змісту нормативних правових актів. Форум права. 2009. № 1. С. 35-42. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_1_8.pdf 68. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні. К. : Реферат. 2006. 424 с.